

Ş.K.Musayeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
musayevashafiq@gmail.com

YENİYETMƏ OĞLAN VƏ QIZLARIN QARŞILIQLI MÜNASİBƏTLƏRİNİN PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə yeniyetməlik dövründə qızların davranış, düşüncə və şəxsi qarşılıqlı münasibətlərində özünü göstərən məsələlərdən bəhs edilir. Buna səbəb olan mənfi və müsbət amillər dəyərləndirilir, təzahür xüsusiyyətlərindən bəhs olunur. Eyni zamanda məqalədə yeniyetmə oğlan və qızlar arasındakı gender münasibətlərinin xarakteri, bu münasibətlər zamanı yeniyetmə qızlarda özünü göstərən bir sıra cəhətlər araşdırılır.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОТНОШЕНИЙ МАЛЬЧИКОВ И ДЕВОЧЕК ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Резюме

В статье говорится о проблемах, которые проявляются в поведении, мышлении и личностных взаимодействиях девочек в подростковом возрасте. Оцениваются негативные и позитивные факторы, вызывающие это, обсуждаются особенности проявления. Вместе с тем в статье исследуется характер гендерных отношений между юношей и девушками-подростками, а также ряд аспектов, которые проявляются у девочек-подростков во время этих отношений.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE RELATIONSHIPS OF ADOLESCENT BOYS AND GIRLS

Summary

The article talks about the issues that manifest themselves in the behavior, thinking and personal interactions of girls during adolescence. The negative and positive factors that cause this are evaluated, and the characteristics of the manifestation are discussed. At the same time, the article examines the nature of gender relations between teenage boys and girls, and a number of aspects that manifest themselves in teenage girls during these relationships.

Açar sözlər: *gender, şəxsi qarşılıqlı münasibətlər, yeniyetmə, oğlan, qız*
Ключевые слова: *пол, личные взаимоотношение, подросток, мальчик, девочка*

Key words: *gender, personal interactions, adolescent, boy, girl*

İnsan həyatında özünü göstərən bəzi inkişaf dövrləri mövcuddur ki, məhz onlardan biri də yeniyetməlik dövrüdür. Yeniyetməlik dövrü 10-15 yaşlarını əhatə edir. Beləliklə, yeniyetməlik dövrünü müzakirə edərkən, biz V-VIII sinifdə oxuyan şagirdlərin təhlilini aparmış oluruq. Lakin, yeniyetməlik dövrünün başlanması və qurtarması vaxtlarını tam dəqiqliklə müəyyənləşdirmək olmur. “Müxtəlif amillərin təsiri altında həmin yaş dövrü bir il tez və ya gec başlaya, bir il tez və ya gec başa çata bilər.” (2, səh.298) Bu səbəblər sırasında isə şəxsiyyətin temperament, xarakter kimi xüsusiyyətlərini, ailə şəraitini, əlavə xarici dəyişənlərin təsirini və s. nümunə göstərmək olar. Yeniyetməlik insanların ən çox problem yaşadığı dövrlərdən biridir. Bu səbəbdən yeniyetməlik dövrünü keçid dövrü, böhran dövrü adlandırırlar.

Başqa bir sözlə, bu dövrü çətin dövr də adlandırmaq mümkündür. Yeniyetmə bir tərəfdən özü ilə, digər tərəfdən isə yaşlılar, yaşlılarla bir növ mübarizə şəraitindədir. Bu mübarizənin əsas məqsədi isə yetkin olmaq və yetkin olduğunu göstərməkdir. Yeniyetməlik dövrünə qədəm qoyan şəxs artıq uşaq deyildir, o, artıq əsaslı gözləntiləri, məqsədi, hədəfi, vəzifələri olan biridir. Əvvəllər yalnız uşaq kimi görünməsinə baxmayaraq, indi ondan yaşlıların istəklərinə uyğun hərəkət etmək, cins-rol stereotiplərini mənimsəmək, onlardan kənara çıxılmamaq gözlənilir. Artıq, o, yetkin bir insandır.

Böhran dövrü yaşayan yeniyetməni nizamlı həyat yorar. Başqa insanlara bənzəmək istəməsə də, bilmədən ətrafındakı yaşlıları təqlid etməyə başlayır. Qarışıq bir dövr keçirməsi səbəbilə zaman-zaman emosional partlayış yaşaya, əsəbi, davakar hərəkətlər sərgiləyə bilər. Buna görə də yaşlılar, yaşlılar, məktəb heyəti ilə bir sıra problemlər yaşana bilər. Bu şəraitdə valideynlərin üzərinə düşən əsas vəzifə yeniyetmənin bu davranışlarının səbəbini anlayıb onlara kömək olmaq, keçid dövrünün daha yüngül keçməsi üçün dəstək olmaqdır.

10 yaşlı yeniyetmədə özünü göstərən bir sıra xüsusiyyətlər vardır ki, onlar 14-15 yaşlı yeniyetmədə ya daha fərqli formaya düşür, ya daha da möhkəmlənir, ya da tamamilən aradan qalxır. Demək ki, bu dövr öz daxilində də müəyyən fərqliliklərə sahibdir. Bu dövrdə özünü göstərən digər fərq isə yeniyetmə qızlar və oğlanlar arasındakı gender münasibətlərə hər iki cinsin nümayəndəsinin də fərqli yanaşmasıdır. Bu isə rol gözləmə stereotipləri, sosial normalar, gender xüsusiyyətləri və s. kimi səbəblərdən baş verir. Ümumi yeniyetməlik dövrünü müzakirə etdiyimiz zaman yeniyetmə qızlar və oğlanlar arasında oxşarlıqların olduğu aşkardır. Lakin, onları bir-birindən ayıran əsaslı fərqlər də mövcuddur. Bu məqalədə isə bu fərqləri yaradan bir sıra psixoloji xüsusiyyətlərə baxacağıq.

Yeniyetmə qızların bu dövrdə bir sıra xüsusiyyətləri köklü şəkildə dəyişir. Onların hərəkətlərində qadınlıq haqqındakı etalon və stereotiplər özünü göstərməyə başlayır, həyatlarında əsaslı rol oynayır, fikirlərini belə o

istiqamətdə formalaşdırır. Cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmiş, müəyyən standartda çevrilmiş bəzi qadın keyfiyyətləri vardır ki, onlara yiyələnmək yeniyetmə qızlar üçün vacib bir məsələ halını alır. Hər bir yeniyetmə qızın düşüncəsində ideal qadın obrazı vardır ki, yeniyetmənin “ideal mən”-i ilə səsleşir. “İnsan daima öz “ideal mən”-ninə nail olmağa can atır.” (4, səh.186)

Xarici görünüş qızlar üçün önəmli əhəmiyyətə malikdir. “Qızda sadəlik, təvazökarlıq kimi keyfiyyətlər tərbiyə edərkən, onun yaraşıqsız, kifir olmasını qeyd etmək və nəzərə çarpdırmaq olmaz.” (1, səh.76) Belə danışıqlar qızlarda çox pis hal yaradır.

V sinifdən etibarən xarici görkəm qızların hamısını cəlb edir, maraq dairəsinə girir. Yeniyetmə qızların yaşı artdıqca, bu maraqlar da yeni mənə kəsb etməyə başlayır, şaxələnilir. Onlar VIII-X siniflərdə gözəl görünmək xatirinə fərqli kosmetik vasitələrdən istifadə edirlər: ətir vurur, lak çəkir, kremdən istifadə edir, özləri ilə daima güzgü gəzdirməyə başlayırlar. Bu vasitələr arasında güzgü, xüsusilə qızlar üçün önəmli əhəmiyyət daşıyır, zəruri gündəlik məişət əşyasına çevrilir. Bu məsələnin psixoloji mahiyyəti isə ondan ibarətdir ki, onlar öz zahiri görkəmlərinin gözəl olması ilə bağlı təsdiqə ehtiyac duyurlar, güzgü də onlara bunu göstərə biləcək ən yaxşı üsuldur. Müasir dövrün tələbləri ilə ayaqlaşmaq, qəbul edilmiş standartlara cavab vermək yeniyetmə qızlar üçün prioritet hesab olunur. Bu da özünü modaya uyğun geyinmək, bəzənmək, davranmaq kimi məsələlərdə göstərir.

Bəzən zahiri görünüşə olan maraq lazımından artıq olur. Bu özünü əksərən ailə daxilində bu tipli məsələlərə valideynlərin, böyük bacı və qardaşların münasibəti ilə əlaqədar olur. Onların həddindən artıq göstərişli geyinmələri, bəzəyin, gözəl paltarın və dəbdəbənin məqsədə çevrilməsi, heç şübhəsiz, yeniyetmə qızların da formalaşmasına təsir göstərir. İfratdan uzaq olmaq məqsədilə, bu kimi halların qarşısını almaq üçün valideynlərin, böyük yaşlı bacıların üzərinə bir sıra vəzifələr düşür. Yeniyetməlik dövrünün əsas xüsusiyyətlərindən biri kimi sayılan yaşlıları təqlid etmək məsələsinə xüsusi diqqətlə yanaşılmalı, bu həssas keçid dövründə valideynlərin hər bir hərəkət və davranışının övladları üçün önəmli bir nümunə olduğunu başa düşməsi lazımdır.

Qızlar zahiri görkəmin gözəl görünmək, başqalarını özünə cəlb etmək üçün ən yaxşı yol olduğunu düşünürlər. Cəlb edilənlər arasında əsas sıranı tutanlardan biri də eyni sinifdə, eyni məktəbdə, hətta eyni həyətdə belə qarşılaşdığı yeniyetmə oğlanlardır. Bu cəlb etmə vasitəsi özünü, əsasən aşağı yaşlı yeniyetməlik dövründə göstərir. Lakin, böyük yeniyetməlik yaş dövründə qızlar oğlanları xarici görkəmə nisbətən özlərinin ağır hərəkətləri, ağılları, təlim müvəffəqiyyətləri və s. ilə daha çox cəlb edirlər. Bunu da özünəməxsus bir sıra səbəbləri mövcuddur, hansı ki, böyük məktəbli yaş dövründə oğlanlar

da məhz bu kimi keyfiyyətləri qızlarda gördükləri zaman yüksək qiymətləndirir, onları daha çox maraqlandırır.

Oğlanlar qızların fiziki simasını qavrayarkən saç, sifət, xal, bel kimi elementləri daha çox ayırd etdikləri halda, qızlar daha çox göz, qaş, burun, ağız, dəri, dodaq, kürək və s. elementlərə daha çox diqqət yetirirlər. Yaşın qiymətləndirilməsi zamanı qızlar oğlanlardan fərqli düşüncəyə sahib olurlar. Təbii ki, bu da müvafiq etalon və stereotiplərlə əlaqəlidir. “Oğlanlar əsl yaş artırır, qızlar isə azaldırlar.” (1, səh.128)

Ümumiyyətlə, yaşın qiymətləndirilməsi ilə bağlı qəbul edilmiş etalonlara görə qızların yaşının oğlanlarınkindən daha aşağı olması və ya bərabər olması qəbul ediləndir. Yaşı oğlanların yaşından çox olan yeniyetmə qızlar müəyyən psixoloji çətinliklərlə qarşılaşa bilirlər. Qızların yaş mövzusunda bu qədər həssas olması da bu baxımdan təəccüblü deyildir. Qızlar demək olar ki, hər bir yaş dövründə qurduğu münasibətdən asılı olmayaraq, əlaqəyə girdikləri oğlanların onlardan böyük yaşda, ən yaxşı ehtimalla isə eyni yaşda olmalarını diqqət mərkəzinə qoyurlar. İstisna kimi bəzən bu vəziyyətdən kənara çıxma halları da müşahidə oluna bilər.

Yuxarıda qızların özlərindən daha böyük yaşlı oğlanlara üstünlük verdiklərini qeyd etsək də, cinsi cəhətdən tez yetişən qızlar oğlan yaşlılarından daxilən daha yaşlı hesab olunurlar. Lakin, daxilən yaşlı olmaq hər cür keyfiyyətdə oğlanları üstələmək mənasına gəlmədiyi üçün, qızlar oğlanlardan heyranlıq hiss etdikləri cəldlik, qüvvə, inadkarlıq və s. kimi keyfiyyətlərə görə geri qalırlar. Bu da onlarda əksiklik hissi yarada bilər. Buna görə də qızlar 12-14 yaşlarından başlayaraq, özlərini yoldaşlarına bəyəndirmək üçün yeni yollar axtarırlar.

Cinsi yetişkənlik dövründə qızlar öz zahiri görkəmlərində baş verən dəyişikliklərin fərfinə varırlar, davranışları buna uyğun istiqamətlənməyə başlayır. Onların öz bədənlərinin formalaşmasına dair maraqları artır, çox vaxt görüdüklərindən daha yaxşı olduqlarını göstərməyə çalışırlar. Tədricən qızların davranışında ilk sadəlvh hərəkətlər də məhz bu səbəbdən əmələ gəlir. Bura oğlanlara qarşı özünü göstərən işvəkarlıq, naz-qəmzə və s. kimi halları nümunə göstərmək olar. Bu kimi vəziyyətlər idarə edilməzsə, nəzarətdən kənarda qalarsa, mənfi nəticələrə, yanlış inkişafa səbəb olacaqdır. Tərbiyənin düzgün təşkili əsaslı rol oynadığı kimi, metodların da bu yaş dövrünün xüsusiyyətlərinə uyğun seçilməsi lazımdır. Yanlış tərbiyə metodunun istifadəsi sadəlvh hesab edilən bu hərəkətlərin öz məqsədini itirməsinə, səhv istiqamətlənməsinə səbəb olacaqdır.

Qızlar oğlanlar haqqında tez-tez danışmağa başlayırlar ki, bu da oğlanlara olan marağın ilk büruzəsi sayılır. Bu maraq yeniyetmə oğlan və qızların arasındakı münasibət genişləndikcə, bir-birlərini qavradıqca daha əhəmiyyətli məna kəsb etməyə, hər iki cins üçün əks cins diqqət mərkəzinə

çevrilməyə başlayır. Zamanla bu hiss özünü rəğbətlə əvəzləyir, hətta məhəbbət hissində də çevrilir.

Burdan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, yeniyetmə oğlan və qızlar arasında qarşılıqlı münasibətlərin formalaşması onların bir-birini necə qavramasından asılıdır. Onların bir-birini qavramasında müəyyən cinsi fərqlər də özünü büruzə verir. Qızlar oğlanlara nisbətən daha fərdi qavranılır, onların zahiri görkəmi və davranışı hərtərəfli nəzərdən keçirilir. Həm qızlar, həm oğlanlar üçün qızların zahiri görkəmi daha çox diqqət edilən məsələdir. Qızlar zahiri görkəmi daha obyektiv qiymətləndirir. Çünki, qızların hiss etdikləri, demək istədikləri çox vaxt açıq şəkildə özünü göstərir. Bu isə qızların daha emosional olması, əsasən, hisslərlə idarə olunması ilə əlaqədardır. Eyni zamanda bir sıra sosioloji səbəblər də bu gedişata təsir edən məsələlərdəndir. Ünsiyyət sahəsində daha mülayim olması, xoş, gülərüz davranması, problemlərin müsbət həll olunmasında daha aktiv rol oynamaları onlara bu sahədə daha çox diqqət verilməsinə səbəb olan ünsürlərdəndir. Qızların öz görkəmlərinə artıq dərəcədə diqqət etməsi yalnızca onların özlərini bəyənmək istəkləri, başqalarını cəlb etmək istəyi ilə əlaqədar deyildir. Cəmiyyətin onların qarşısında qoyduğu tələblər, cins-rol gözləmələri, sosial normalar və s. qızların daima özlərinə diqqət etməsinə, sosial narazılığa məruz qalmamaq üçün qəbul olunmuş standartlardan qırağa çıxmaq qorxusunun yaranmasına səbəb olmuşdur.

Qızlar özlərini qiymətləndirərkən səmimilik, ədalət, sədaqət, təvazökarlıq və s. kimi keyfiyyətlərə daha çox diqqət yetirirlər. Onlar üçün qarşılıqlı anlama və psixoloji yaxınlıq daha önəmli əhəmiyyət kəsb edir. Qızlar kobudluq, lovğalıq, qaraqabaqlıq və ya qaradınməzlilik, laqeydlilik, yalançılıq, həddindən artıq utancaqlıq, intizamsızlıq, yaltaqlıq, xudbinlik, qısqançlıq, tərslik, küsəngənlik, ədəbatsızlıq, səliqəsizlik və s. keyfiyyətləri oğlanlar üçün nöqsan hesab edirlər.

Oğlanlara nisbətən qızları aldatmaq daha çətin hesab olunur. Qadınlar mənfi və müsbət emosiyaları tez duyur, qarşısındakının nə hisslər keçirdiyini tez anlayırlar. Qarşısındakının hisslərini anlamaq üçün onun hərəkətləri, mimika və jestləri, danışq tərzini və s. təhlil olunur.

Yeniyetmə oğlan və qızlar arasında özünü göstərən qarşılıqlı münasibətlərdən biri rəğbətdir. Rəğbət keçici xarakter daşıyır, bir anda başlayır, bir anda da bitir. Bu əsasən bəyənmə hissi ilə əlaqədardır. Oğlanların cəsarətli olması, inadkar davranışları, özlərindən əminliyi, bəzən özünü göstərən aqressiv danışq və hərəkətləri və s. qızlarda rəğbət hissini yaradan əlamətlərdir. Yeniyetmə oğlanlar da bir çox hallarda sırf qızların diqqətini çəkmək üçün öz yoldaşları ilə dava edir, müəllimlərinə cavab qaytarır, qızlara sataşır, söz atırlar.

Qızlar rəğbət bəslədikləri oğlanların yanında həvəslə oturur, onlarla birlikdə müzakirələr aparmağa, söhbət etməyə meyil edirlər. Oğlanın yazılı dərslərini yazmaq, onlara dərsləri başa salmaq, bir yerdə dərs oxumaq da yeniyetmə qızlar üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətlərdir. Qızlar rəğbət bəslədikləri oğlanlara xüsusi qayğı, nəvaziş və kömək göstərir, onlar iki aldıqda və ya müəllim tərəfindən cəzalandırıldıqda həyəcanlanır, onları özünəməxsus tərzdə müdafiə edir, hətta bəzən rəğbət bəslədiyi oğlanı özü ilə maraqlandırmaq üçün ona uşaq sadələhvlüyü ilə özlərini büruzə verirlər.

Oğlanla bir həyətdə və ya məhəllədə yaşayan qızda rəğbət hissi ona xüsusi diqqət yetirmək, qayğı və kömək göstərmək, onunla küçə qapısında söhbət etmək, ona kitab bağışlamaq, bacısı ilə dostluq etmək, kiçik bacı və qardaşını oynatmaq kimi müxtəlif formalarda ifadə olunur.

Yeniyetmə qızlar və oğlanlar arasında özünü göstərən digər qarşılıqlı münasibətlər dostluq və məhəbbətdir. Kiçik yaşlarda oğlan və qızlar arasında özünü göstərən dostluq əlaqələri yaş artdıqca daha fərqli məna kəsb etməyə başlayır, bəziləri məhəbbətə çevrilir, çevrilməsə belə, əvvəlki kimi uşaq xarakterli olmur, müvafiq qadın və kişi etalonların mənimsənilməsi səbəbi ilə müəyyən sərhədlər qoyulmağa başlayır, qızlar qızlarla, oğlanlar isə oğlanlar ilə daha yaxın dostluq əlaqələri qurmağa başlayırlar. Yeniyetmə oğlan və qızlar arasında özünü göstərən məhəbbət hissi isə rəğbət hissindən sonrakı mərhələdir. Məhəbbət hissini rəğbət hissindən əsas fərqi ondan ibarətdir ki, rəğbət hissi keçici xarakter daşdığı halda, məhəbbət hissi daimi xarakter daşıyır, münasibətlər daha da dərinləşir.

Yeniyetmə oğlan və qızlar arasındakı gender münasibətlərini təhlil edərkən qızlarda özünü göstərən bu kimi psixoloji cəhətlərə xüsusi diqqət yetirilməli, yeniyetməlik yaş dövrünün özü ilə birlikdə gətirdiyi problemlər nəzərə alınmalı, düzgün tərbiyə metodları seçilməlidir. Əsas məsələlərdən biri isə yeniyetmənin ətrafındakı insanların bu həssas dövrdə onlara qarşı tolerans göstərmələri, anlayışlı olmaları, daim dəstək olmaları lazımdır. Yalnız bu yolla yeniyetməlik dövrünün çətinliklərini minimuma endirmək mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Ə.Ə.Əlizadə. *Uşaq və yeniyetmələrin cinsi tərbiyəsi*. Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 1986
2. Ə.Ə.Qədirov. *Yaş psixologiyası*. Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 2002
3. Ə.S.Bayramov., Ə.Ə.Əlizadə. *Psixologiya*. Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 1989
4. S.İ.Seyidov., M.Ə.Həmzəyev. *Psixologiya*. Bakı: “Nurlan”, 2007
5. <https://az.wikipedia.org/wiki/Yeniyetmə%2C9%99>
6. <https://kayzen.az/blog/psixologiya/8183/yeniyetmə%2C9%99lik-ya%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n-%2C3%BCmumi-xarakteristikas%C4%B1.html>